

מפרשת המקלל לחברה הישראלית בימינו

הרב טוביה שלמה בר-אילון

שיחה לפרשת אמור שנמסרה בתוך ימי השבעה ולאור דמותו של ישי אורבך
אהובנו הי"ד, יהיו הדברים האלו לעילוי נשמתו

פרשת אמור מסתיימת בפרשיית המקלל. התורה מצווה: "הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וסמכו כל השמעים את ידיהם על ראשו ורגמו אתו כל העדה" (ויקרא כד, יד). התורה מציינת את הסיבה לעונש: "ונקב שם ה' מות יומת" (שם, טז) ולאחר מכן מובאים דינים נוספים הנוגעים לפגיעה בגוף וברכוש: "מכה נפש בהמה ישלמנה ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו" (שם, יח-יט).

הפרשה חותמת בשני פסוקים המעוררים התבוננות: "משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה כי אני ה' אלהיכם. וידבר משה אל בני ישראל ויציאו את המקלל אל מחוץ למחנה וירגמו אתו אבן ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה" (שם, כב-כג). לאחר שנאמר כי הוציאו את המקלל ורגמוהו, מדוע נדרש הדגש הנוסף "ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה"? ומדוע התורה מדגישה 'משפט אחד יהיה לכם'?

זהותו של המקלל והרקע למעשה

פרשת המקלל מעלה על פני השטח את זהותו של האדם שחטא. התורה מתארת: "ויצא כן אשה ישראלית והוא כן איש מצרי בתוך בני ישראל" (שם, י). המקלל, אם כן, לא היה חלק אינטגרלי מהחברה הישראלית, אלא השתייך לשוליה - "והוא כן איש מצרי". חז"ל, ובעקבותיהם רש"י, מביאים מספר אפשרויות לרקע הסיפור. אחת מהן מתארת כיצד ביקש אותו אדם להתגורר בקרב שבט דן, שבטו של אמו (שכן אביו היה מצרי). בני שבט דן דחו את בקשתו בטענה שהוא "בן של גוי". לא נכנס כאן לשאלה ההלכתית (עייני בדברי הרמב"ן) אלא לסיטואציה כפי שהיא מצטיירת לנו. אחד משולי החברה, בא לגור בצורה מסודרת במחנה והדבר לא מתאפשר לו. הוא תובע את האנשים שדוחים אותו בבית הדין ואף שם הוא יוצא חייב בדיון. מן הסתם התסכול הרב וחווית הדחיה העצומה שהוא חווה - הם אלו הגורמים לו לגדף את שם ה'.

בשלב זה הקורא נדרש לחשוב - מה באמת דינו של אותו מגדף? האם אומרים במקרה זה 'יקובי הדין את ההר'? או שמא אנחנו נבין ללבנו, נקשיב למצוקתו ונמתיק את הדין? כיצד נתיחס לרקע המורכב של הסיפור, לסיפור הטרגי של אדם שלא מצא את מקומו בחברה?

מענה התורה: דין, צדק ורגישות

התורה מציעה מענה מורכב, המורכב משלושה רבדים:

קיום הדין: ראשית, ישנו דין ברור - מגדף חייב מיתה. התורה אינה מייפה את המציאות. "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה". אמנם, לעיתים יש מקום לנהוג 'לפנים משורת הדין', אבל ככלל - עלינו לקיים את הדין התורה ככתבו וכלשונו.

"אני ה' אלוקיכם" - אלוקי כולכם: התורה מדגישה: "כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם". רש"י מפרש: "אלוהי כולכם, כשם שאני מייחד שמי עליכם, כך אני מייחד שמי על הגרים". הדין - דין, אולם בני ישראל עלולים ללמוד מדין זה שאכן אין כל בעיה באפליה או התנכרות כלפי הגר. מדגישה התורה - שהגרים חביבים כאלו שהם 'יהודים מבטן ומלידה'. אדרבה, הדין כלפי המגדף לא נובע ממקומו בשולי החברה - אלא אדרבה, דווקא מתוך כך שהוא יהודי ככל היהודים, הוא מתחייב מיתה

עשייה לשם שמיים, לא מתוך שנאה: הרמב"ן מדגיש את משמעות הפסוק החותם: "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה". הוא מסביר כי בני ישראל פעלו "לשמור ולעשות כאשר ציווה השם את משה, ולא לשנאת בן המצרי שנצה עם הישראלי, אלא לבער הפגום מתוכם". לא די להדגיש את היחס הנכון כלפי הגר. גם הענישה עצמה - שאכן נעשתה על פי הדין - צריכה להיות מתוך המניע הנכון. הכתוב מדגיש שענישת המקלל לא נבעה מבוז או משנאה אישית כלפי המקלל, אלא מתוך ציות לרצון ה' ולצורך לבער את הרע מקרב העם. המעשה נעשה לשם שמיים, מתוך הכרה באחריות האדם למעשיו.

מן המקלל לחברה הישראלית: אחריות, אמת ואהבת ישראל

פרשת המקלל מהדהדת גם בימינו. בעקבות אירועי השנתיים האחרונות - החל מהויכוח הנוקב בתוך החברה הישראלית על 'הרפורמה המשפטית' והמשכו בהתמודדות אל מול הטבח בשמחת תורה ומלחמת 'חרבות ברזל' שפרצה בעקבותיו - נשמעים קולות המטילים "אשמה" על גורמים שונים בחברה הישראלית, הן בימין והן בשמאל, בהקשרים ביטחוניים וחברתיים. אינני בהכרח מזדהה עם קולות אלו, אך אף אם נקבל אותם ככתבם וכלשונם, חשוב לעניות דעתי להבחין בין שני סוגי "אשמה". הטענות המופנות כלפי השמאל, למשל בנוגע לתפיסות

ביטחוניות שהתבררו כשגויות, נוגעות לטעויות באידיאולוגיה, בהבנת המציאות ובזיהוי האמת. לעומת זאת, הטענות המופנות כלפי הימין, למשל, בהקשר של הרפורמה המשפטית והשפעתה על האחדות בעם, אינן נוגעות בהכרח לטעות באידיאולוגיה עצמה, אלא לדרך שבה ניסו לממש אותה.

במילים אחרות, הלקח הראשון של פרשת המקלל עומד בעינו. אמונתנו הפשוטה והברורה 'ארץ ישראל לעם ישראל על פי תורת ישראל' - עודנה בתוקפה ובמלוא עוזה. ודאי שאין היא תלויה בנסיבות, ואף אם היה מובטח שלום אמיתי תמורת מסירת שטחים, למדנו מרבותינו כי אסור לנו למסור שטחים בשום אופן. אולם כעת, כאשר המציאות ממחישה כיצד נטישת חבלי ארץ מובילה להפקרות ביטחוניות, אז בודאי שעוד יותר אנו אווזים באמת שלנו, וממשיכים לבטא אותה ללא מורא.

אמנם, עלינו לאמץ גם את שני הלקחים הנוספים מפרשת המקלל.

"אִלֹּהֵי כֹלְכֶם": גם כאשר אנו עומדים על האמת שלנו, עלינו לזכור שכל יהודי, גם מי שחולק עלינו אידיאולוגית, הוא חלק מעם ישראל. כל יהודי יקר לנו מאד, גם מי שהדרדר לתהומות של שנאה וקִיטוב, גם מי שמתוך עיוותים מחשבתיים פוגע בעם ישראל. אם הדור הראשון של ההשכלה היה בבחינת 'שנה ופירש', הרי שכיום הבורות שולטת, והריחוק מתורה ומצוות נותן את אותותיו.

פעולה לשם שמיים: יש לפעול מתוך מניעים טהורים, ולא מתוך רצון לנצח או להתנשא. לעיתים, העימות מביא להסתכלות של 'אנחנו' ו'הם'. לעיתים המאבק לובש פנים מכוערות של בריונות ואלימות. כשפועלים לשם שמים, זוכרים את היסודות שבשמם אנחנו פועלים וממילא הפעולה שלנו במציאות נעשית בצורה הרבה יותר מתוקנת¹.

התמודדות עם קולות קיצוניים: בין ויתור על האמת לויתור על האחוזה

במבט כולל ניתן לומר כי האחדות והשלום חשובים לנו מאוד. אך יסודם האמיתי הוא בקריאה בשם ה', בחיבור לריבוננו של עולם. לעיתים, הקריאה לשלום ולאחדות נושאת מסר של "איש

1 וראה שיחת הרבי מליובאוויטש, יום ב' דחג השבועות תשל"ו: "וההוראה מזה, עד כמה צריך להזהר ולהשתדל שלא להכעיס איש ישראל, יהיה מי שיהיה, אפילו כשמדובר אודות ענין שמתחייב על פי בית דינו של משה, כבמאורע הנ"ל שאכן לא היה מקום לכך שיטע אהלו בתוך מחנה דן, כיון שאיש על דגלו באותו לבית אבותם כתיב, ואף על פי כן, היו צריכים להזהר בוה, כדי שלא יבא מזה ענין בלתי רצוי".

באמונתו יחיה", כאילו כל אחד יכול להישאר בעמדתו ורק נמצא דרך להסתדר. בשנה האחרונה אף נשמעו קולות שעלינו לוותר על 'ברית היעוד' חלילה ולהתמקד בשיתוף פעולה כזה או אחר עם הרחוקים מתורה ומצוות. כמדומה לי שלא ניתן באמת ללכת בדרך זו. איננו יכולים לומר למחלל שבת או למגדף "אתה בשלך". ישנה אמת אלוקית, ודין מגדף בסקילה. אכן, זו אומנות גדולה לממש את זה במציאות, ובודאי שאנחנו כיום מתרחקים מאד מכל מגמה של 'ענישה' אלא פועלים לקרב את הלבבות ככל יכלתנו.

ברצוני להמחיש את אחת הדרכים בהם אנו יכולים לפעול. לעיתים נשמעים קולות מצד גורמים בשמאל, המאיימים ב"ירידה מהארץ" אם דרכם לא תתקבל. בתגובה לזה אנו שומעים בציבור, ואפילו מפי תלמידי חכמים, שני תגובות משני צדי המטבע. יש כאלו ש'נבהלים' וסוברים שהאחדות חשובה מכל. על כן, עלינו להצניע את העקרונות ואת האידיאולוגיה שלנו על מנת שלא ליצור קרע בחברה הישראלית. מנגד, ישנן כאלו המביעים אדישות ואולי אפילו כמין 'שמחה לאיד': אם אתה מאיים שתרד מהארץ - מצוין, רק נרוויח מכך (ח"ו).

לעניות דעתי שני קטבים אלו אינם נכונים. עלינו לדבוק באמת שלנו ואי אפשר לנטוש את האידאליים שלנו בגלל איזמים כאלו ואחרים. אמנם, גם האדישות כלפי האיזמים היא פסולה. יהודים יקרים וקדושים הם, בני אברהם, יצחק ויעקב. ה' מייחד שמו על הגרים, וודאי שהוא מייחד את שמו עליהם.

הדרך הנכונה היא לפעול באורך רוח, בתשומת לב, ולהחזיק בשני הקטבים: האמת והאחוה. משל למה הדבר דומה? להורה שילדו מתעצבן ומאיים לעזוב את הבית אם לא יקבל את מבוקשו. ההורה הנבון לא ייבהל ויוותר על עקרונותיו, אך גם לא יגיב באדישות. הוא יאמר לילד שהוא אוהב אותו מאוד ורוצה שיישאר, אך עם זאת, ההחלטה בעינה עומדת. על ההורה אף להסביר לילד שההחלטה התקבלה 'לשם שמים' ולפי מיטב שיקול דעתו של ההורה ולא מתוך 'נקמנות' או אגואיזם חלילה. זה המסר העולה מפרשת המקלל: דין צדק, הנעשה לשם שמיים, ומתוך מודעת מלאה לכך שכל יהודי יקר לקב"ה, בין אם הוא גר או אזרח.

מן ההווה אל העתיד: חזון הנביאים וההלכה לעתיד לבוא

ברצוני לעלות קומה נוספת, בעקבות דברי הרב קוק זצ"ל וההפטרה לפרשתנו. ההפטרה, הלקוחה מספר יחזקאל, מציגה דינים שאינם תואמים את ההלכה המוכרת לנו מפרשת אמור. לדוגמה, ההפטרה אוסרת על כהן לשאת אלמנה או גרושה, אלא רק בתולדות מזרע בית ישראל או אלמנה של כהן (יחזקאל מה, כב). לעומת זאת, פרשתנו מתירה לכהן הדיוט לשאת כל אלמנה. הגמרא במסכת שבת (קל ע"א) מספרת כי סתירה זו כמעט והביאה לגניזת ספר יחזקאל, עד

שבא חנניה בן חזקיה ו"העלו לו שלוש מאות גרבי שמן וישב בעלייה ודרשן". כלומר, חכמתו פתרה את הסתירות והתאימה את דברי יחזקאל לדברי תורה.

הרב קוק מסביר ב'עין איה' על אתר, שספר יחזקאל מעניק לנו הצצה לעתיד לבוא. ככלל, ישנה התפתחות איטית של ההלכה ושל תורה שבעל פה. הנביא משקף לנו את ההלכה שתהיה תקפה בעתיד, אך מבחינתנו הדברים נראים מנותקים לגמרי. אפשר לדמות זאת לאדם מימי הביניים שמנסים להסביר לו על הטלפונים הסלולריים שיהיו בעתיד. הוא לא יוכל להבין בשום אופן כיצד הדבר יתכן. אכן, לשם כך חנניה בן חזקיה בן גרון ישב בעלייה בשביל לבאר לנו כיצד ספר יחזקאל יכול להתאים ולהתבסס על ההלכה המסורה בידינו.

מה אנו למדים מכך? כאשר אנו מדברים על האמת שלנו ועל החזון שלנו, עלינו לזכור שהוא רחב ועמוק הרבה יותר מנושאים אקטואליים נקודתיים, חשובים ככל שיהיו (כגון רפורמה משפטית, כיבוש עזה או יישוב גוש קטיף). החזון שלנו כולל את תחיית המתים, בית מקדש שלישי, ונבואות יחזקאל - דברים שכרגע נראים רחוקים מאוד, עד כדי כך שאנו מתקשים לחברם למציאות חיינו בבית המדרש.

נמצא שעלינו להחזיק את החבל 'בשני קצותיו'. מחד אנו שואפים בכל מאדנו לכיטויה המלאה של הופעת אלוקים בעולם - ביאת המשיח, בית מקדש השלישי, תחיית המתים, אך מאידך עלינו לפעול לממש חזון זה באורך רוח, בצורה ראויה ומכובדת ומתוך שאיפה תמיד לעשות הכל לשם שמים.

ישי הי"ד: אמת, ענווה ואהבה

אנו בימי השבעה להעלותו בסערה השמימה של אהובנו, ישי הי"ד. כל המספידים הדגישו נקודה מרכזית באישיותו: היכולת לעמוד על הצדק והאמת, אך לעשות זאת בצורה מכובדת וראויה, מבלי לפגוע בוולת. הסובבים את ישי הרגישו איך הוא מחד 'עומד על שלו' ולא מוותר על 'קוצו של יוד', ומאידך נוהג בזולת בנועם ובכבוד. ככלל, הרצינות של ישי הי"ד והאחריות שלו, לא סתרו לרגע את שמחת החיים ואת הטוב שהוא ראה במציאות ובאחר. תהיה דרכו נר לרגלינו ודוגמא ומופת לפעולה והתמודדות במציאות הישראלית המורכבת בה אנו חיים.

"בְּלֶע הַמְּנוֹת לְנֶצַח וּמָחָה ה' אֲלֵהֶם דְּמָעָה מֵעַל כָּל פְּנִים וְחָרַפְתָּ עִמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל הָאָרֶץ כִּי ה' דִּבֶּר" (ישעיהו כה, ח).